

KANSALAISYHTEISKUNTA JA MEDIA
Muistio Sitralle

25.5.2004

Hannu Nieminen

Hannu Nieminen
Kansalaisyhteiskunta ja media
Muistio Sitralle

ulkoasu: Asmo Koste

ISBN 951-563-462-8

<http://www.sitra.fi>

Sisältö

1. Saatteeksi	4
2. Kansalaisyhteiskunnan ja median käsitteistä	5
3. Suomen haasteet	6
4. Muutos kansalaisyhteiskunnan ja median suhteessa	8
5. Aktiivisesta kansalaisuudesta	10
6. Suomen mediajärjestelmä ja kansalaisten viestinnälliset tarpeet	12
6.1 Median sisällöt	12
6.2 Median kanavat	15
Pääsy tiedollisiin sisältöihin	15
Pääsy mielipidesisältöihin	16
Pääsy viihde- ja taidesisältöihin	16
6.3 Vuorovaikutteisuus	17
7. Media ja aktiivisen kansalaisuuden tukeminen	20
Kirjallisuus	22
Liite	24

---

1. Saatteeksi

Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra järjesti yhdessä Oikeusministeriön alaisen kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman kanssa asiantuntijatyöpajan keväällä 2004. Työpajan tavoitteena oli konkretisoida niitä tutkimus- ja koulutustarpeita, mitä kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmaan sisältyy. Työpajaan osallistui noin kolmekymmentä alan tutkijaa, toimijaa ja vaikuttajaa.

Työpajassa nousi esiin muun muassa globalisaation vaikutus kansalaisyhteiskuntaan ja mediaan sekä kansalaisjärjestöjen rooli hyvinvointiyhteiskunnassa ja sosiaalisten innovaatioiden edistäjänä. Osana Sitran tulevien haastealueiden valmistelua Sitra tilasi aihepiiristä kaksi esiselvitystä.

Sitra tilasi professori Hannu Niemiseltä muistion kansalaisyhteiskunnan ja median suhteesta. Muistion tavoitteena on ollut hahmotella ja konkretisoida median tilaa ja tulevaisuuden kehitysnäkymiä kansalaisyhteiskunnan, kansalaisten valmiuksien ja vaikutusmahdollisuuksien sekä yhteiskunnan uudistumiskyvyn näkökulmasta.

Toimeksiannossa esitettiin, että selvitys kattaa muun muassa seuraavia aihepiirejä ja näkökulmia:

- Kansalaisyhteiskunnan ja median nykytilan ja muutospaineiden arviointi suomalaisen yhteiskunnan lähitulevaisuuden suurien haasteiden näkökulmasta. Näitä haasteita ovat muun muassa globalisaatio ja markkinoiden laajeneminen, väestön ikääntyminen ja työikäisten määrän supistuminen, talouden ja yhteiskunnan rakenteiden muutos sekä monikulttuurisuus ja maahanmuuton lisääntyminen.

- Viestinnällisten tarpeiden muutos lähitulevaisuudessa, esimerkiksi teknisen tiedon merkityksen muuttuminen, kansalaisten valmiuksien kehittyminen sekä demokratian sisältöjen ja keinojen muutos. Tähän liittyy muun muassa yhteiskunnan digitalisoituminen, uusmediat ja verkkodemokratia, vuorovaikutteisuuden ja yhteisöllisyyden lisääntyminen.

- Viestinnän arvojen muutos ja median viihteellistyminen sekä siirtyminen yksisuuntaisuudesta kohti vuorovaikutteisuutta ja yhteisöllisyyttä.

Lisäksi selvityksessä toivottiin käsiteltävän myös seuraavia kysymyksiä:

- Miten media voisi edistää kansalaisten osallistumista ja vahvistaa kansalaisyhteiskuntaa?

- Millainen rooli kansalaisjärjestöillä voi olla mediajärjestelmässä ja kansalaisten vaikutusmahdollisuuksien edistämisessä?

- Miten media voi välittää kansalaisille olennaista tietoa sekä samalla ylläpitää kriittistä kansalaiskeskustelua?

- Miten median kulttuuris-moraaliset funktiot ovat kehittymässä?

Toimeksiannon pohjalta tämän muistion lähtökohtana on ollut globalisaatioon liittyvä uhka kansojen jakautumisesta menestyjiin ja syrjään jääviin. Jotta Suomi kuuluisi menestyjiin, on poliittisen johdon luotava kansallinen globalisaatiostrategia ja voitettava sille kansalaisyhteiskunnan laaja tuki. Muistiossa tarkastellaan, mikä rooli medialla voi olla kansalaisyhteiskunnan ja sen perustana olevan aktiivisen kansalaisuuden vahvistamisessa. Muistion loppuun on kirjattu joitain konkreettisia toimenpide-ehdotuksia ja politiikkasuosituksia.

---

2. Kansalaisyhteiskunnan ja median käsitteistä

Kansalaisyhteiskunnan käsitteen ongelmana on sen moniselitteisyys: sillä voidaan viitata moniin erilaisiin asioihin.¹ Tässä yhteydessä kansalaisyhteiskunnalla tarkoitetaan sellaista vapaan kansalaistoiminnan aluetta, joka on selvästi riippumaton sekä valtiosta että kaupallisista markkinoista. Kansalaisyhteiskunnassa tapahtuu se mielipiteen- ja tahdonmuodostus, joka ilmenee niin vaaleissa äänestyskäyttäytymisenä kuin markkinoilla kulutuskäyttäytymisenä.

Vahvaan kansalaisyhteiskuntaan liittyy kansalaisten aktiivinen järjestäytyminen heitä yhdistävien asioiden ympärille - yhdistystoiminta - sekä pyrkimys vaikuttaa heitä koskevien asioiden hoitoon. Tämä ilmenee esimerkiksi kannanottoina ja vetoamuksina, jotka osoitetaan paikallisille ja valtakunnallisille poliittisille päätöksentekijöille tai kaupallisille toimijoille, esimerkiksi liikeyritysten johdolle ja kauppaketjun omistajille. Järjestäytyneen toiminnan lisäksi vahva kansalaisyhteiskunta ilmenee aktiivisena, kriittisenä ja moniarvoisena julkisena keskusteluna, jota käydään eri julkisilla areenoilla, pääosin kuitenkin mediassa ja median välityksellä. Kriittisen kansalaiskeskustelun ulottuvuus on korostunut viime vuosina entisestään.

Median käsite on vähintään yhtä hankala. Usein sillä viitataan vain perinteisiin joukkoviestimiin - sanoma- ja aikakauslehdet, televisio, radio - sekä niiden toimituksiin ja sisältöihin. Tässä media ymmärretään kuitenkin laajassa mielessä siten, että se käsittää myös uuden median kuten internet, langaton media ja tallenteet - eli kaikki sellaiset sisällöt ja niiden jakelutavat, jotka ylittävät henkilökohtaisen viestinnän rajat ja ovat tarkoitettuja suurelle yleisölle.²

Kansalaisyhteiskunnan ja median välinen suhde on 2000-luvun Suomessa aiempaa tiiviimpi. Tämän päivän kansalaisyhteiskunta on suureksi osaksi median välityksellä muodostunutta ja toimivaa. Siksi niiden välisen suhteen tarkempi tarkastelu on välttämätöntä.

---

1 Helander 2001, LSE 2004.

2 Nieminen & Pantti 201204

---

3. Suomen haasteet

Suomalaiseen yhteiskuntaan tänään vaikuttavia muutospaineita on viime aikoina arvioitu monissa yhteyksissä.³ Vaikka painotukset ovat monissa yksityiskohdissa erilaisia, taustalta piiritty suhteellisen yhtenäinen näkemys tärkeimmistä tendensseistä. Yksinkertaistaen, Suomen haasteena 2000-luvun alussa on, miten se kykenee sopeutumaan globalisaation haasteisiin. Tärkeimmät kysymykset koskevat sopeutumista uuteen kansainväliseen työnjakoon ja siihen kiinteästi kietoutuvaan, muotoutumassa olevaan globaaliin turvallisuusjärjestelmään.

Kirjallisuuden pohjalta voidaan eritellä Suomen kansallisia vahvuuksia ja heikkouksia suhteessa globalisaation haasteisiin. Suomalaisen yhteiskunnan vahvuutena on pidetty hyvinvointivaltion perintöä, joka nähdään sekä historiallisesti muodostuneen sosiaalisen ja kulttuurisen koheesion tuotoksena että myös sitä vahvistavana. Tämä on luonut pohjan myös kehittyneelle kansalliselle teknistä taloudelliselle infrastruktuurille. Keskeisin rakenteellinen heikkous koskee puolestaan maamme sijaintia Euroopan reuna-alueella sekä väkiluvun vähäisyydestä johtuvaa talouden pienuutta ja yksipuolisuutta. Heikkoutena on myös kulttuurisen koheesion kääntöpuolena ilmenevä sulkeutuneisuus ja herkkyiden puute ulkoisille virikkeille.

Tärkeinä mahdollisuuksina nähdään suomalaisten korkea koulutustaso sekä kulttuurisen tai luovan pääoman varanto, jonka hyödyntämiseen globaalissa yhteistyössä tulisi pyrkiä. Mahdollisuuksia luo myös kansallisen yksimielisyyden perinne, mikä heijastuu muun muassa nopeana toipumisena 1990-luvun alun taluskriisistä sekä EU:n keskiarvoa korkeampana tuottavuuden kasvuna.

Tärkeimpänä uhkana nähdään maan jääminen globalisaatiosta hyötyvien maiden ulkopuolelle. Samaan aikaan kun tuotannollisia työpaikkoja siirtyy lisääntyvästi halvemman kustannustason maihin (niin sanottu Kiina-ilmiö), työn ulkopuolelle jäävän väestön osuus kasvaa (eläkeläiset, työttömät). Kutistuva työikäinen väestö kokee kasvavia paineita työn tuottavuuden nostamiseksi, mikä ilmenee työn rasittavuuden kasvuna ja saattaa johtaa jopa tuottavuuden heikentymiseen. Talouden kohentamiseksi toteutetut julkisten menojen leikkaukset heijastuvat sosiaalisen turvattomuuden kasvuna. Se puolestaan ilmenee rikollisuuden ja häiriökäyttäytymisen lisääntymisenä ja terveysongelmien kasvuna.

Haasteena on, miten Suomen vahvuuksia ja mahdollisuuksia käytetään parhaiten hyväksi globalisaatioon sopeutumisessa. Keskeisenä tekijänä tässä on korostettu eri käsittein kansalaisyhteiskunnan vahvistamisen välttämättömyyttä. Tähän on viitattu muun muassa kolmannen sektorin ja kansalaisten tietoyhteiskunnan käsitteillä, hallituksen Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmalla ja kansalaisyhteiskunnan verkostoihin liittyvällä sosiaalisella pääomalla.⁴

Ongelmana on kuitenkin ristiriita sen välillä, että samaan aikaan, kun kansalaisyhteiskunnan merkitystä painotetaan voimakkaasti, edellä kuvatut uhkat koskettavat keskeisiltä osiltaan juuri kansalaisyhteiskuntaa ja sen toimintakykyisyyttä. Eriarvoisuuden ja sosiaalisen turvattomuuden kasvu

---

3 Allén 2003; Himanen 2004; Hjerpe 2003; Tuomi 2004; Wilenius 2004

4 Esimerkiksi Ilmonen 2000; Hokkanen, Kinnunen & Siisäinen 1999

---

heikentävät aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuuksia ja siten myös toimivan kansalaisyhteiskunnan vahvistamista. On kiinnostavaa, että vaikka medialla on keskeinen rooli kansalaisten toimintamahdollisuuksien tulkinnassa ja asenteiden luomisessa, sen roolia kansalaisyhteiskunnan kannalta ei ole pohdittu kuin satunnaisesti.⁵

---

⁵ Esimerkiksi Kivikuru & Savolainen 2001

---

4. Muutos kansalaisyhteiskunnan ja median suhteessa

Suomessa kansalaisyhteiskunta on perinteisesti nähty vahvana ja myös valtiota tukevana kudoksena. Valtion ja kansalaisyhteiskunnan suhde kasvoi elimelliseksi jo 1800-luvun kansallisen liikkeen aikana. Vastikkeena valtiollisen rakennustyön tukemiselle on suomalaiselle kansalaisyhteiskunnalle kehittynyt tietyn asteinen riippuvuus valtiosta, mitä ilmentää muun muassa kansalaisjärjestöjen laaja tukeminen julkisin varoin sekä monien viranomaistehtävien hoitaminen kansalaisjärjestöjen toimesta muun muassa sosiaalityön alalla.

Valtion ja näin kehittyneen poliittisen kansalaisyhteiskunnan välinen kiinteä suhde on ollut sekä vahvuus että heikkous. Yhdeltä kannalta se on mahdollistanut kansallisten voimavarojen suuntaamisen kulloistenkin haasteiden mukaisesti, mikä on ilmennyt konsensushenkisyytenä valtakunnallisessa politiikassa, sodan jälkeisessä Suomessa ulkopoliitikassa 1940-luvun lopulta ja sisäpolitiikassakin 1960-luvulta lähtien. Toisaalta se on merkinnyt kansalaisjärjestöjen sitoutumista valtiollisiin tavoitteisiin, mitä laajaksi paisunut järjestöjen valtionapujärjestelmä on myös edistänyt.

Erityisesti ulko- ja turvallisuuspolitiikassa, mutta myös sisäpolitiikassa tämä on merkinnyt kansallisen yksimielisyyden vaatimuksen korostumista ja kriittisen keskustelun vapaaehtoista rajoittamista. Tätä on valotettu yhdeltä puolelta muun muassa 1970-luvulla virinneessä keskustelussa suomalaisesta itesesensuurista.⁶ Monien arvioiden mukaan suomalainen kansalaisyhteiskunta ei ole koskaan suosinut sellaista liberaalia, moniarvoista ja keskustelevaa kansalaistoimintaa kuin esimerkiksi Ruotsissa.⁷

Viime vuosikymmeninä on kuitenkin tapahtunut perustava muutos kansalaisyhteiskunnan rakenteissa. Monet aiemmin poliittisen kansalaisyhteiskunnan perustan luoneet järjestöt kokivat romahduksen 1970- ja 1980-luvuilla. Järjestöihin kuuluminen ei enää tuottanut kansalaisille sellaista kollektiivista identiteettiä, joka olisi koettu oman elämän ja toiminnan kannalta tarpeelliseksi. Tärkein ilmentymä tästä oli järjestöjen jäsenmäärän nopea lasku ja sen myötä tapahtunut niiden mobilisaatiokyvyn heikentyminen. Poliittinen kansalaisyhteiskunta ei enää tarjonnut valtiolle ja sen instituionalisoidulle kansalliselle projektille samanlaista tuki- ja mobilisaatioperustaa kuin aiemmin. Vaikka monien järjestöjen valtakunnallinen johto on jäänyt elämään – ei vähiten valtionapujärjestelmän tuella – eivät järjestöt enää edusta aktiivista poliittista kansalaistoimintaa samalla tavoin kuin sodanjälkeisinä vuosikymmeninä, jolloin järjestelmä rakennettiin.⁸

Kansalaisjärjestöjen tarjoama kiinteä yhteys valtiollisten vallanpitäjien ja kansalaisten välillä on siten ratkaisevasti höltynyt. Tämä on myös tuottanut luottamuskilun, joka ilmenee epäluottamuksena ja ”eliitin” ja ”kansan” molemminpuolisena vastakkainasetteluna.⁹

---

6 Bäckman 2001

7 Pulkkinen 1996; Stenius 1987

8 Ks. Hanifi 2003; Siisäinen 2001

9 Ks. Kantola 2002; EVA 2004

Poliittisen kansalaisyhteiskunnan murentuminen ei johtanut välittömästi niitä korvaavien vastaavan kaltaisten kollektiivisten muotojen syntymiseen. Kansalaisten aktiivisuus ja toiminnallisuus ei kuitenkaan kadonnut, vaan alkoi suuntautua kansallisten teemojen sijaan toisiin aiheisiin ja järjestäytyä toisin muodin. Näin voimistunut kulttuurinen ja elämäntavallinen kansalaisyhteiskunta järjestäytyi nyt yhtäältä paikallisesti muun muassa asukas- ja ympäristöliikkeisiin, toisaalta paikalliset ja kansalliset rajat ylittäviin aatteellis-elämäntavallisiin verkostoihin. Samalla myös kasvaneeseen vapaa-ajan viettoon liittyvä harrastustoiminta lisääntyi.

Media täyttää tänään ainakin osittain sitä roolia, joka ennen oli poliittisilla kansalaisjärjestöillä ja niiden tarjoamilla kansallisilla johtajilla. Media muodostaa siteen, joka yhdistää kulttuurisen kansalaisyhteiskunnan eri haaroja ja muotoja toisiinsa.¹⁰ Aiemmin suuri osa mediasta, erityisesti sanomalehdistöstä, oli suoremmin tai epäsuoremmin (poliittisten) järjestöjen hallitsemaa ja osallistui siten kansallisen projektin toteuttamiseen. Kansalaiset saivat suuren osan päivittäisestä informaatiostaan kollektiivisesti merkityksellistettynä, oman poliittisen tai kulttuurisen viiteryhmänsä kautta.

Kun poliittinen kansalaisyhteiskunta järjestöineen murentui, jäi media kantamaan sen edustamaa kansallista projektia, yhdistämään valtiollista politiikkaa ja kansalaisia. Siten median keskeiseksi tehtäväksi muodostui kansalaisuuden tuottaminen, kansallista merkitystä omaavien kysymysten ja teemojen esittely ja tulkinta.

Ongelmana on, kenen näkökulmasta media tätä tekee? Ketä media edustaa, kenelle se on lojailia? Poliittisen johdon kannalta media näyttää käyttävän usein valtaa, jota käyttämään sitä ei ole valittu eikä valtuutettu. Median tekemät politiikkaa koskevat valinnat ja tulkinnat eivät sitä aina miellytä.

---

10 Jokinen & Saaristo 2002, 246; Siisiäinen 2003

---

5. Aktiivisesta kansalaisuudesta

Tässä on tavoitteena myös pohtia sitä, miten suomalainen mediajärjestelmä voisi toimia nykyistä paremmin kansalaisyhteiskuntaa vahvistavana voimana ja siten edistää myönteistä kansallista sopeutumista globalisaatioon. Edellytyksenä tälle on, että poliittisen kansalaisyhteiskunnan perustaa, aktiivisen kansalaisuuden edellytyksiä ei ainakaan omin toimin enää heikennettäisi kuten 1990-luvun talouskriisin jälkeisessä tilanteessa tapahtui.

Tällöin oli ongelmana, että samaan aikaan kun kansalaisyhteiskunnan kudos perinteisen järjestötoiminnan kuihtumisen myötä muutenkin haurastui 1990-luvulla, laman jälkihoitoon liittynyt julkisen talouden ja julkisten palvelujen supistaminen pahensi tilannetta. Se kansalaisyhteiskunnan kollektiivista suojaa tarjonnut turvaverkko, joka rakentui järjestötoiminnan ja sille rakentuneiden yhteisöllisen solidaarisuuden muotojen varaan - vertaistuen verkostojen muodostama sosiaalinen pääoma - oli murentumassa. Kun samaan aikaan myös sosiaalista turvallisuutta luoneet hyvinvointivaltiolliset rakenteet heikentyivät budjettirahoituksen vähentymisen myötä, kohtasivat laman seurauksista pahiten kärsineet väestönosat kahdenkertaisen väliinpuotoamisen. Tämä kehitys ei suinkaan rajoittunut vain Suomeen, vaan se on yleisempi kansainvälinen ilmiö.¹¹

Kysymyksenä on, mitä tapahtuu kansalaisuudelle. Kansalaisuuteen kuuluu tunne kuulumisesta kansalliseen yhteisöön ja myös vastuu sen kehityksestä ja tulevaisuudesta. Edellytyksenä vahvalle kansalaisyhteiskunnalle on kansalaisten luottamus valtion kykyyn ja tahtoon turvata kansalaistensa perusturvallisuus. Viime vuosina on keskusteltu paljon siitä, mitä tapahtuu kun valtio epäonnistuu kansalaistensa luottamuksen voittamisessa ja ylläpitämisessä. Ääriesimerkkinä tästä ovat niin sanotut epäonnistuneet valtiot (failed states), joissa järjestystä eri kansanryhmien välillä pidetään yllä ulkopuolisin voimin kuten Balkanilla.¹²

Luottamussuhde muodostuu ongelmaksi kriisien tai poikkeustilan oloissa. Kun elämän epävarmuus kasvaa, käännytään sosiaalisten tukirakenteiden puoleen. Edellä on todettu, että perinteiset kansalaisyhteiskunnan tukirakenteet – järjestöjen tarjoamat tuki- ja solidaarisuusverkostot – olivat 1990-luvun alkuun mennessä heikentyneet. Tässä tilanteessa kansalaisten odotus kohdistui erityisesti valtion ylläpitämiin sosiaalisen turvallisuuden keinoihin. Monet tutkimukset ovat osoittaneet, että vaikka julkisten menojen leikkaukset eivät rahassa ja palvelujen määrissä mitattuina olleet varsinkaan alussa kovin dramaattisia, koettiin ne siinä tilanteessa luottamussuhteen rikkomisena.¹³

Perinteiset vastalauseen ja protestin väylät olivat menettäneet potentiaalinsa. Aiemmat järjestölliset palautekanavat eivät enää tarjonneet vaikuttamisen keinoa. Poliittiset puolueet olivat sitoutuneet yhtenäiseen politiikkaan. Myöskään media ei ollut herkkä kansalaisten hajanaiselle protestille. Sen sijaan että kansalaisten tyytymättömyys olisi purkautunut aktiivisena kansalaistoimintana ja kansalaisyhteiskunnan vahvistumisena, se ilmeni passiivisuutena ja poliittisen vaikuttamisen hylkäämisenä. Vain presidentinvaalien tapaiset suoran vaikuttamisen mahdollisuudet ovat koonneet poliittista aktiivisuutta.

---

11 Cox 1997

12 Mallaby 2002; Thürer 1999; Failed States 2003

13 Julkunen 2001; Kangas 2003

Suomi kohtaa globalisaation haasteet 2000-luvulla tilanteessa, jossa kansalaisyhteiskunnan haara näkyy monin tavoin. Sosiaalinen epävarmuus ja turvattomuus on kasvanut. Epäluottamus politiikkaa ja poliitikkoja kohtaan on laajaa. Kysymys on, miten julkinen valta kykenee omalta osaltaan havaitsemaan ja tukemaan aktiivisen kansalaisuuden elementtejä. Avainkysymyksenä on paikallisten osallistumisen ja vaikuttamisen rakenteiden tukeminen.

Ajatukset entisenlaisen poliittisen kansalaisyhteiskunnan rakentamisesta järjestökenttineen eivät voi toteutua, vaan ne olivat oman historiallisen aikansa tuotteita. Haasteena on kansallisen poliittisen ulottuvuuden vahvistaminen tämän hetken kansalaisyhteiskunnassa. Sitä ei voida tehdä ylhäältäpäin, vaan se on rakennettava vuoropuhelussa poliittisen yhteiskunnan ja kansalaisyhteiskunnan kesken. Tässä mediassa voi olla tärkeä merkitys.

---

6. Suomen mediajärjestelmä ja kansalaisten viestinnälliset tarpeet

Median ja kansalaisyhteiskunnan välistä suhdetta voidaan tarkastella siltä kannalta, miten suomalainen mediajärjestelmä vastaa tällä hetkellä kansalaisten viestinnällisiin tarpeisiin ja miten sitä pitäisi kehittää aktiivisen kansalaisuuden näkökulmasta.

Mediajärjestelmä koostuu kolmesta osasta tai tasosta: (1) kansalaisille tarjolla olevista sisällöistä tai esityksistä, (2) niitä välittävistä kanavista sekä (3) tavoista, joilla kansalaiset voivat itse osallistua viestintään ja vaikuttaa median sisältöihin (niin sanottu vuorovaikutteisuus ja dialogisuus).

Sisältöjä ovat esimerkiksi sanoma- ja aikakauslehtien sisällöt, radion ja television ohjelmat, erimuotoiset tallenteet kuten elokuvat, videot, musiikkitalenteet, internetin sivustot ja elektroniset arkistot. *Kanavia* ovat ne tekniset välineet, jotka välittävät sisältöjä yleisöille – lukijoille, kuulijoille, katsojille. Kanaviin kuuluvat sanoma- ja aikakauslehdet, radio, televisio, internet, matkapuhelin ja erilaiset tallenteet kuten cd- ja dvd-levyt, videot ja elokuvat. *Vuorovaikutteisuuteen* kuuluvat ne keinot, joilla kansalaiset voivat osallistua viestintään ja vaikuttaa sisältöihin. Kyse on siis vaikutussuhteesta ja dialogisuudesta. Siitä miten kansalaisten kanssa keskustellaan, miten heidän äänensä ja mielipiteensä otetaan huomioon mediassa.

Tässä kysymys on siitä, miten hyvin tai huonosti mediajärjestelmä pystyy toteuttamaan aktiiviseen kansalaisuuteen sisältyviä viestinnällisiä tarpeita. Viestinnälliset tarpeet voidaan karkeasti jaotella neljään ryhmään: (1) tiedolliset tarpeet, (2) mielipiteen muodostuksen tarpeet, (3) rentoutuksen ja sosiaalisen yhteisöllisyyden tarpeet sekä (4) itseilmaisulliset tarpeet.

Tiedolliset tarpeet koskevat faktapohjaista tietoa ja informaatiota, joka on meille eri syistä tarpeellista. Tällaisia ovat esimerkiksi vaalipäivien ajankohta, tieto verotuksen muutoksista ja erilaiset aikataulut. *Mielipiteiden muodostamista* koskevat tarpeet koskevat erilaisia jokapäiväisten valintojemme kannalta tarpeellisia vaihtoehtoja ja niiden perusteluja. Tällaisia tarjoavat esimerkiksi lehtien pääkirjoitukset, kirjallisuus- ja elokuva-arvostelut, poliitikkojen vaalikeskustelut, kuluttajavalitus ja mainonta. *Yhteisöllisyyttä* koskevat tarpeet liittyvät viihde- ja taide-esityksiin. Suuri osa niiden seuraamiseen liittyvästä nautinnosta ja mielihyvästä perustuu tietoisuuteen siitä, että jaamme ne muiden kanssa. *Itseilmaisuus* sisältää tarpeen oman tahtomme tai kokemuksemme julkiseen ilmaamiseen. Esimerkkeinä ovat niin yleisönosastokirjoitukset, www -sivustot kuin internetin chat -palsat.

Aktiivisen kansalaisuuden näkökulmasta mediajärjestelmän tulisi kyetä toteuttamaan kaikkia näitä tarpeita: tuottaa niitä vastaavia laadukkaita sisältöjä, mahdollistaa pääsy näihin sisältöihin tarjoamalla kaikille toimivat kanavat kaikille sekä edistää kansalaisten viestinnällisten tarpeiden mukaisia vuorovaikutteisuutta.

6.1 Median sisällöt

Kansalaisten tiedollisista tarpeista ovat perinteisesti huolehtineet sanomalehdistö sekä sähköiset viestimet, radio ja televisio. Viime vuosina on internetin merkitys kasvanut nopeasti, koska sen tarjoaa suoran pääsyn myös taustoittaviin sisältöihin ja elektronisiin arkistoihin.

Tietosisältöihin liitetään usein kaksi pelkoa. Perinteisempi pelko koskee tietojen valikointia. Sisältöjen tuottaja voi valikoida tietoja omien intressiensä mukaisesti (niin sanottu portinvartijaefekti) ja jättää kansalaisille olennaisia tietoja julkaisematta. Uudempi pelko liittyy erityisesti internetiin ja koskee tietojen todenperäisyyttä. Internetissä julkaistujen tietojen alkuperää ja niiden oikeellisuutta on usein lähes mahdotonta tarkistaa.

Kansalaisten näkökulmasta välittömämpi pelko koskee tietojen valikointia tuottajan intressien mukaan. Kyse on yhtä hyvin poliittisesta kuin taloudellisesta tai kaupallisesta tarkoituksenmukaisuudesta, joista molemmista löytyy ajankohtaisia esimerkkejä esimerkiksi Italiasta (Berlusconi), Englannista (Murdoch) ja Venäjältä (hallituksen valvoma televisio).

Suomessa saattaa esimerkiksi paikallisessa tiedonvälityksessä saattaa esiintyä samantyyppisiä ongelmia. Samaan suuntaan vaikuttavat myös eräät tiedonvälitykseen liittyvät rakenteelliset suodattimet. Tällaisia ovat esimerkiksi median Helsinki-keskeisyys, uutisoinnin painottuminen päättäjätai vaikuttajatahojen toimintaan sekä talouden ja politiikan kysymyksiin. Tiedonvälityksen maailma on keski-ikäisten, ylempää keskiluokkaa edustavien, korkeasti koulutettujen ja suomenkielisten pääkaupunkiseudulla asuvien miesten ja heidän arvojensa maailmaa. Nämä tekijät vaikuttavat luonnollisesti myös median kykyyn huomioida erilaisten kulttuuristen ja kielellisten vähemmistöjen tiedollisia tarpeita ja odotuksia.

Mielipiteen muodostuksessa tarvittavia perusteluja tarjotaan pääkirjoituksissa, kolumneissa, asiantuntijahaastatteluisissa, vaalikeskusteluissa ja mainoksissa. Kyse on edellä kuvattujen tosiasiatietojen julkisesta tulkinnasta, siitä mitä niiden sanotaan merkitsevän kansallisesti tai jollekin ryhmälle tai kenelle tahansa kansalaiselle.

Perinteisesti mediassa on lähdetty siitä, että tosiasiatiedot ja mielipiteet on selkeästi erotettava toisistaan ja siten jätettävä lopullinen tulkinta lukijoille tai katsojille. Monien tutkijoiden huolena on, että viime vuosikymmeninä tämä periaate on hämärtynyt. Huoli liittyy kolmeen kehityssuuntaan.

Ensiksi siihen, että muun muassa poliittisen lehdistön kuihtumisen myötä erilaisten vaihtoehtojen julkinen esittely on heikentynyt. Käytännössä kansallista mielipidettä määrittelevät muutamat vahvat valtakunnalliset mediat. Tämä ilmeni muun muassa vuoden 1994 Euroopan unioniin liittymistä koskenutta kansanäänestystä ympäröineen julkisuuden analyysissa.¹⁴

Toiseksi tämä liittyy siihen, että subjektiivinen journalismi on johtanut journalistisen näkökulman myös uutisjournalismissa mielipiteellisen aineiston lisääntymiseen eli tosiasioiden ja niiden tulkinnan sekoittumiseen. Asioissa joista kansalaisilla ei ole kykyä hankkia vertailutietoa, he ovat riippuvaisia median tulkinnoista. Kun median tulkitsijan rooli korostuu epävarmuuden ja kriisien aikaan, kasvaa median vastuu entisestään.

Kolmas huoli liittyy jälleen internetiin, jonka tarjoaman tiedon kohdalla perinteinen erottelu tosiasioiden ja mielipideaineiston välillä ei läheskään aina ole mahdollista, eikä mielipiteiden perustaksi esitettyjen perustelujen arviointi ole siten mahdollista. Itse mielipiteen muodostusta koskevaan aineistoon liittyvät lisäksi samat ongelmat kuin edellä kuvattiin tosiasiatietojen kohdalla. Ne suosivat ”vallakkaita” ryhmiä, pääkaupunkiseudulla asuvia hyvin toimeentulevia miehiä.

Viihde- ja taidesisältöjen tarjonnasta ovat perinteisesti huolehtineet aikakauslehdet, sähköiset viestimet sekä erilaiset tallenteet (elokuvat, äänilevyt, videot). Niiden tehtävänä on sekä yksilöllisen rentoutumisen että yhteisöllisten kokemusten tarjoaminen. Median viihde- ja taidesisältöjen ajatellaan olevan selvästi erotettavissa tiedollisista ja mielipiteellisistä sisällöistä ja tätä eroa on pidetty

---

14 Kivikuru 1996

---

tärkeänä. Tähän liittyen on kuitenkin noussut esille useita huolenaiheita. Yksi niistä koskee viihteen ja politiikan välistä suhdetta. Poliitiikan ilmiöitä ja poliitikkoja – samoin kuin muita tärkeitä vallankäyttäjää – käsitellään lisääntyvästi viihteen keinoin ja viihteen aiheina. Myös poliitikkojen yksityiselämä nostettu julkisuuteen samalla tavoin kuin perinteisesti viihde- ja urheilumaailman julkkistenkin. Poliitikkojen pelkona on, että tämä johtaa politiikan ja poliitikkojen arvovallan laskuun.

Toinen huolenaihe koskee viihteen väkivaltaistumista ja seksistymistä. Kun viihdesisällöt ovat internetin ja tietokone- ja videopelien myötä yhä vapaammin myös lasten saatavilla, pyritään löytämään keinoja negatiivisten sisältöjen saatavuuden rajoittamiseksi.

Kolmas huoli liittyy viihteen tason laskuun, mikä on osa niin sanottua tabloidisaatiota. Kun vapaa-ajan ja elintason nousun myötä viihdesisältöjen kysyntä on kasvanut ja kilpailu niiden tuottamisesta koventunut, pyrkivät tuottajat tuottamaan viihdettä mahdollisimman paljon ja mahdollisimman halvalla. On luonnollista, että laatu kärsii. Samalla yleisön kiinnostusta pyritään herättämään shokeilla ja skandaaleilla.

Neljäntenä huolenaiheena on piilomainonnan yleistymisen erityisesti tuotesijoittelun (product placement) muodossa. Tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi suosittujen nuoriso-ohjelmien yhteydessä esiintyy tunnettuja tuotemerkkejä (Coca-Cola, Lewis) vailla yhteyttä muuhun ohjelmasisältöön.

Itseilmaisun tarvetta ei ole yleensä liitetty mediasisältöjen tarkasteluun. Perinteisesti kansalaisten ääni on kuulunut sanomalehtien yleisönosastoissa ja aikakauslehtien lukijapalstoilla sekä radion puhelinohjelmissa. Toisaalta esimerkiksi televisiossa ovat erilaiset keskusteluohjelmat, joihin kutsutaan myös tavallisia kansalaisia, selvästi lisääntyneet. Myös tosi-tv -ohjelmien suosiota voidaan pitää osoituksena itseilmaisun uusista mahdollisuuksista. Itseilmaisuhan ei ole sidottu perinteisen hyvän maun puitteisiin. Samoin internet ja myös matkapuhelin ovat lisänneet kansalaisten mahdollisuuksia osallistua eri muodoin median sisältöjen tuottamiseen.

Kyse onkin enemmän uusista mahdollisuuksista kuin uhkista tai peloista. Esimerkiksi nykyaikainen television ja radion tuotantotekniikka mahdollistaa nykyisen pääkaupunkikeskeisyyden murtaamisen sisältöjen tuotannossa monin tavoin. Yleisradion maakuntautiset ja maakuntatoimitusten vahvistaminen osoittaa näitä mahdollisuuksia. Paikallissradiot sisältävät periaatteessa vielä suurempaa potentiaalia, vaikka ovat tällä hetkellä kulkemassa päinvastaiseen suuntaan, kohti suurempaa keskittymistä. Elokuvateollisuus on useiden vuosien ajan laajentanut kohti alueellisempia sisältöjä. Kun ajatellaan paikallista ja alueellista kulttuuri- ja taideharrastustoimintaa, saati tieteen ja tutkimuksen alueellista ulottuvuutta, on mahdollisuuksia paikallisten ja alueellisten sisältöjen lisäämiseen mediassa lähes rajattomasti.

Miten nykyiset mediasisällöt vastaavat aktiivisen kansalaisuuden tarpeisiin? Kysymykseen on mahdoton vastata yleisellä tasolla, vaan se edellyttäisi tarkempaa tutkimusta ja harkintaa. Muutamia alustavia suuntia voidaan kuitenkin esittää.

1) Mediassa vaikuttaa selvästi jännite median tuottajien yksityisten intressien - taloudellisen voiton tavoittelu - ja kansallisen intressin - hyvin informoitu aktiivinen kansalaisyhteiskunta - välillä.¹⁵ Ainoa ratkaisu on sisältöjen monipuolisen ja moniarvoisen tarjonnan turvaaminen, jolloin yksityisten intressien vaikutus minimoituu.

2) Erilaisten kulttuuristen ja kielellisten vähemmistöjen viestinnällisten tarpeiden turvaaminen korostuu tulevaisuudessa entisestään. Tarvitaan selvästi enemmän tutkimusta siitä, millaisia tarpeita eri vähemmistöryhmillä on ja miten niitä parhaiten voidaan toteuttaa.

---

3) Viihteen korkean laadun turvaamiseksi ja sen haitallisten vaikutusten estämiseksi tarvitaan selvästi nykyistä tehokkaampia keinoja. Pelkkä tuottajien itsesääntely ei ainakaan toistaiseksi näytä riittävältä vaan tarvitaan myös julkisen vallan aloitteita. Ovatko opetusministeriön keväällä 2004 julkistettavaksi ilmoitetut toimet tehokkaita, jää nähtäväksi.¹⁶

6.2 Median kanavat

Miten nykyiset median kanavat vastaavat kansalaisten viestinnällisiin tarpeisiin? Perinteisten kanavien lisäksi tänään ovat tarjolla myös muun muassa laajakaistainen internet, digitaalitelevisio, mobiilimedia, uudet äänen ja kuvan tallennemuodot (Mp3, dvd:n eri standardit). Aktiivisen kansalaisuuden näkökulmasta kysymys on ennen kaikkea sisältöjen saatavuudesta ja siitä, miten tarjolla olevat kanavat mahdollistavat kaikille pääsyn tärkeimpiin sisältöihin.

Pääsy tiedollisiin sisältöihin

Perinteiset mediat – sanomalehdet, radio, televisio – ovat melko hyvin kansalaisten saatavilla, vaikkakin erityisesti 1990-luvun alun lamavuosina sanomalehtien tilaushintojen korkeus selvästi karkotti osan lukijakunnasta. Valitettavasti tämä koski eniten nuorimpia lukijaryhmiä. Television digitaaliseen vastaanottoon siirtyminen 2007 voi muodostua ongelmaksi kaikkein heikompiensaisten ryhmien osalta, joilla ei ole varaa ostaa uutta vastaanotinta ja asentaa sitä vastaanottokuntoon. Kyse on todennäköisesti kuitenkin lyhyehköstä siirtymävaiheesta.

Internetin merkitys kanavana on korostunut nopeasti. Sen vahvuutena on ennen muuta se, että internet tarjoaa kansalaisille mahdollisuuden paitsi ajankohtaistietojen saamiseen perinteisten medioiden rajoituksista riippumatta (aikasidonnaisuus, informaation volyymin rajallisuus), myös taustoittavan tiedon hankkimiseen (elektroniset arkistot ja julkaisut). Kun sekä fakta- että fiktiois sisältöjä on saatavilla verkon kautta yhä kattavammin, täydentää internet tänään perinteisten medioiden tarjontaa.

Suuremman ongelman muodostaa tehokkaan laajakaistaisen internetyhteyden saatavuus. Yhä suurempi osa tieto- ja muistakin palveluista on siirretty internet-ympäristöön. Aktiivinen kansalaisuus ja tehokas osallistuminen kansalaisyhteiskuntaan edellyttää nykyään laajakaistayhteyttä. Sitä ei kuitenkaan ole, ainakaan vielä, saatavissa kohtuuhintaan kaikkialle vaan haja-asutusalueet ja etäällä asutuskeskuksista sijaitsevat kotitaloudet ovat vaarassa jäädä laajakaistayhteyksien ulkopuolelle.

Viestintäviranomaiset ovat jo kiinnittäneet huomiota laajakaistayhteyksien hinnoitteluun ja tavoitteena on saada kuluttajayhteyksien hintataso laskemaan hintakilpailun avulla lähemmäs tavallisten kotitalouksien maksukykyä. Tämä ei kuitenkaan välttämättä vaikuta haja-asutusalueilla ja etäällä asuvien kotitalouksien mahdollisuuksiin, koska kustannukset yhtä liittymää kohtaan nousevat liiketoiminnan kannalta liian korkeiksi. Vaikka valtioneuvosto on sitoutunut saattamaan kohtuuhintaisen laajakaistayhteyden jokaisen suomalaisen ulottuville vuoden 2005 loppuun mennessä, ei ole selvää kuvaa, miten se aiotaan toteuttaa.

Tietosisältöjen saatavuuden liittyviä pelkoja on siis ainakin kolme: 1) nuorison vieraantuminen sanomalehdistä, 2) digitaalisen television huono omaksuminen heikompiensaisten keskuudessa sekä 3) osan väestöstä jääminen laaja-kaistayhteyksien ulkopuolelle.

---

¹⁶ Karpela 2003

Pääsy mielipidesisältöihin

Mielipidesisältöihin pätee paljolti sama kuin edellä kuvattuihin tietosisältöihinkin. Sanoma- ja aikakauslehdet sekä radio ja televisio ovat kohtuullisin kustannuksin kaikkien ulottuvilla. Internet on muodostunut tässäkin yhä tärkeämmäksi, koska sen avulla kansalaiset voivat vertailla erilaisia tulokintoja ja käyttää siten paremmin omaa harkintaansa. Tämä toteutuu esimerkiksi erilaisten keskusteluryhmien palstoilla. Samalla internetiin kanavana liittyy myös ongelmia. Vaikka se on luonteensa mukaisesti avoin – toisin sanoen sisällön tuottajana voi toimia kuka tahansa riittävät taidot omaava – käytännössä se ja sen kautta saatava mielipideaineisto heijastaa usein vain tietyn rajallisen kansalaisryhmän kiinnostuksen kohteita ja asenteita. Monet keskustelupalstat on jouduttu sulkemaan, kun niitä on ryhdytty käyttämään poliittisten tai kaupallisten pyrkimysten välineenä.

Pääsy viihde- ja taidesisältöihin

Monissa tutkimuksissa on todettu ongelmaksi, että vaikka televisio- ja radiokanavien lukumäärä lisääntyy, ei niiden tarjonta juurikaan monipuolistu. Radion kohdalla on tapahtunut eriytymistä siten, että jotkut kanavat ovat erikoistuneet tiettyntyyppiin sisältöihin (esimerkiksi Ylen ykkösen, Radio Classic, Groove FM ja Kiss FM). Televisiokanavien kohdalla eriytyminen on vähäisempää, vaan kanavat kamppailevat suurin piirtein samoista yleisöistä suurin piirtein samoilla aseilla.¹⁷ Siten tuloksena ei ole enemmän erilaista, vaan enemmän samanlaista.

Koska korkealaatuiset sisällöt maksavat eniten eivätkä ne välttämättä kokoa suuria yleisöjä, ei niiden lähettäminen ole kustannustehokasta. Kilpailun kiristyessä kanavat pyrkivät minimoimaan ohjelmiston hankintakustannukset, mikä heijastuu väistämättä ohjelmiston laadussa. Voidaan ajatella, että aktiiviseen kansalaisuuteen sisältyy oikeus korkeatasoiseen, virkistävään ja nautittavaan viihteeseen ja taiteeseen. Parhaiten siitä tällä hetkellä huolehtii ehkä YLE:n Teema-kanava, joka kuitenkin digitaalisenä kanavana on vain edelleenkin harvalukuisen digi-televisio-omistajien nähtävissä. Jos ajatellaan korkealaatuisten sisältöjen saatavuutta tallenteina (elokuvat, televisio-ohjelmat, musiikkiesitykset), on niiden saatavuus rajallista ja yksityisille kansalaisille niiden hankinta on usein myös kallista.

Samana laatuistumisen rinnalla on kehittymässä vastakkainen suuntaus, joka tavoittelee pienempiä erityisryhmiä. Edellä tähän viitattiin radion yhteydessä. Pisimmälle kehitys on kulkenut aikakauslehdissä, jossa juuri erityisryhmille suunnatut lehdet ovat viime vuosikymmenen aikana lisänneet levikkiään – samalla kun monet yleisaikakauslehdet ovat menettäneet tilaajiaan. Digitalisoinnin myötä samaa kehitystä on pyritty ulottamaan myös televisioon, mutta toistaiseksi ilman mainittavia tuloksia.

Alkuvaiheen innostus erityisyleisöille suunnattujen kanavien perustamiseksi on ainakin toistaiseksi sammuttanut aloitusvaiheen vaikeuksiin ja maksullisten tilaajien vähäisyyteen. Sama ilmiö on ollut nähtävissä maksukanavien heikossa suosiossa jo aiemminkin: satelliitti- ja maksukanavia seuraavien osuus television katsojista on pysynyt 1990-luvun alusta lähtien alle 5 prosentin lukemissa. Kanavien lukumäärästä huolimatta televisiolle on pikemminkin edelleenkin ominaista katselun voimakas kansallinen sitoutuneisuus, mikä näkyy paitsi eri kanavien uutislähetysten aihevalikoimassa ja lähestymistavassa, myös viihdeohjelmiston painottumisessa kotimaiseen tuotantoon.

---

¹⁷ Ks. esim. Aslama 2003

Pisimmällä yleisöjen pirstoutuminen on luonnollisesti internetin käytössä. Vaikka siinäkin tendenssinä on käyttäjien kokoontuminen suurimpien portaalien ympärille, on internetin viihdetarjonta peleinen ja musiikkitarjontoineen niin laajaa, että käyttäjiä on vaikea erotella joihinkin määrättyihin ryhmiin.¹⁸

Viihde- ja taidesisältöjen saatavuuteen liittyy siten ainakin kolmenlaisia huolia: kanavien tarjonnan *saman laatuistumiseen* liittyvät huolet; kilpailun kiristymisestä johtuvat huolet sisällön *laadun heikentymisestä*; ja kanavien lukumäärän lisääntymisestä johtuvat huolet *yleisöjen pirstoutumisesta* ja siihen liittyvästä yhteisen kokemus- ja elämysmaailman hajoamisesta.

Itseilmaisun kanavat: Kuten edellä on todettu, perinteisesti kansalaisten itseilmaisuus on kanavoitunut mediassa sanomalehtien lukijapalstoille. Uusi mediateknologia ja laajemminkin mediaympäristö on muuttanut ratkaisevasti itseilmaisun mahdollisuuksia. Edellä on viitattu erityisesti paikallisten sähköisen viestinnän kanavien potentiaaliin, samoin internetiin. Tätä tarkastelua syvennetään enemmän seuraavassa jaksossa vuorovaikutteisuutta käsiteltäessä.

Miten nykyiset kanavat vastaavat aktiivisen kansalaisuuden vaatimuksia? Edellinen tarkastelu avaa suuntia jatkotutkimukselle ja pohdinnalle. Joitakin alustavia suuntia voidaan kuitenkin esittää:

1) Usko siihen, että uudet viestintäkanavat leviäisivät pelkästään markkinavoimien toiminnan avulla kaikkien kansalaisten ulottuville, on osoittautunut virheelliseksi. Tarvitaan julkisen vallan aktiivisia toimia.

2) Mediasisältöjen korkean laadun turvaaminen on kansallinen tehtävä ja edellyttää yhteistä pohdintaa kaikkien alan toimijoiden kesken.

3) Korkealaatuisten viihde- ja taidetallenteiden tarjontaa ja saatavuutta tulisi parantaa.

4) Myös kanavien suhteen tarvitaan lisää tutkimusta eri kulttuuristen ja kielellisten vähemmistöjen tarpeista ja odotuksista.

6.3 Vuorovaikutteisuus

Median välityksellä tapahtuvaa vuorovaikutusta voidaan tänään pitää keskeisenä toimivan kansalaisyhteiskunnan edellytyksenä. Miten mediajärjestelmä toteuttaa vuorovaikutteisuutta ja dialogisuutta? Millaiset mahdollisuudet se tarjoaa kansalaisten omalle viestinnälle ja yhteisölliselle osallistumiselle ja vaikuttamiselle? Dialogisuus tarkoittaa sitä, että kansalaiset eivät vain saa ääntään esille, vaan että heitä myös kuullaan ja heidän mielipiteensä vaikuttaa julkisuudessa käsiteltäviin asioihin. Vuorovaikutteisuuden sisältyminen kahdenlaisia ongelmia.

Ensiksi, missä määrin mediajärjestelmä sisältää ylipäättään vuorovaikutteisuuden ja dialogisuuden aineksia? Ja toiseksi, onko kaikilla yhteiskunnan ryhmillä tasavertaiset mahdollisuudet vuorovaikutukseen ja dialogiin?

Tietosisältöjen kannalta vuorovaikutteisuus liittyy sisällön tuottajien herkkyyteen kansalaisten muuttuvien tiedontarpeiden suhteen. Esimerkiksi perinteisissä medioissa vaarana on, että journalistit pitäytyvät perityissä, rutiininomaisesti omaksutuissa määritelmässä siitä, mikä on yleisöjen kannalta tärkeää tietoa (journalismin rutiinit, perinteiset uutiskriteerit, vakiintuneet lähteet). Tuloksena on journalismia, joka puhuu kansalaisille ylhäältäpäin ja ulkokohtaisesti. Se ei kannusta aktiiviseen toimintaan, eikä se ota huomioon kansalaisten jakautumista viestinnällisiltä tarpeiltaan erilaisiin ryhmiin. Erityisen haasteen muodostaa monikulttuurisuus, uusien kulttuuristen ryhmien kasvami-

---

18 Ks. internetin käytöstä esim. Tilastokeskus 2004

---

nen, jotka eivät jaa kaikkia suomalaisuuden pohjaksi omaksuttuja arvoja, tapoja ja asenteita.

Vaikka ongelma on – ainakin osittain – tiedostettu, on uusien ratkaisujen löytäminen vaikeaa. Yhtä lähestymistapaa ovat edustaneet tutkijoiden edistämät *kansalaisjournalismin* kokeilut. Toista suuntaa on edustanut lukijoita edustavien *lukija-asiamiesten* valitseminen. Kolmas keino on *lukijatapaamisten* järjestäminen. Yleisimmin on kuitenkin tyydytty teettämään *lukija- ja katsojatutkimuksia*, joissa kartoitetaan yleisöjen kiinnostuksen ja tyytymättömyyden kohteita kyselytutkimuksen keinoin. Mitkään näistä eivät kuitenkaan tehokkaasti vastaa monikulttuurisuuden haasteeseen.

Julkishallinnon viestinnässä kansalaislähtöisyys on kokonaan uusi haaste. Vasta internetin tulo on mahdollistanut sen, että esimerkiksi ministeriöt ja keskusvirastot lähestyvät viestinnässään suoraan kansalaisia ja suuntaavat uutisensa ja tiedotteensa median ohi. Myös uusi julkisuuslaki edellyttää viranomaisilta aktiivista tiedottamisvelvollisuutta. Ongelmana ovat kuitenkin vanhat omaksutut käytännöt ja puutteellinen käsitys siitä, miten kansalaisia voitaisiin käytännössä lähestyä suoraan. Pelkkä viestintään suunnattu voimavarojen lisäys ja viestintästrategioiden laatiminen ei ole tuonut riittäviä ratkaisuja.¹⁹

Mielipideaineistojen suhteen lähtökohtana voidaan pitää sitä, että vuorovaikutteisuus edellyttää medialta lähtökohtaisesti mahdollisimman monipuolisen ja moniarvoisen mielipideaineiston tarjontaa. Jotta kansalaiset voisivat muodostaa itsenäisesti perusteltuja mielipiteitä, on heidän käytettävissään oltava sekä paras saatavilla oleva tieto että parhaat saatavilla olevat perustelut eri vaihtoehtoilta. Usein kuitenkin ns. valtamediat esittelevät vain ennalta valittuja vaihtoehtoja ja niiden perusteluja, jolloin moniarvoista harkintaa ja keskustelua ei voi syntyä.

Joukkoviestinnän moniarvoisuutta on perinteisesti pyritty edistämään julkisin varoin muassa ei-kaupallisten pienlehtien ja mielipidelehtien valtiontukijärjestelmällä, jota on kuitenkin 1990-luvulta lähtien jatkuvasti supistettu. Samanlainen lähtökohta oli 1980-luvun lopulla, kun osa paikallisradion toimituksista kohdistettiin ei-kaupallisille kansalaisjärjestöjä edustaville hakijoille. Tästä luovuttiin kokeiluvaiheen jälkeen. Tällä hetkellä median moniarvoisuus toteutuu pääasiassa markkinoiden ehdoilla, ja YLE on käytännössä ainoa merkittävä markkinoiden ulkopuolinen toimija.

Valtionhallinnossa vuorovaikutteisuuden ajatusta ilmentää internetissä toteutettu otakantaa.fi -keskustelu- ja mielipidepalsta.²⁰ Ongelmana on kuitenkin, että samalla kun sivujen kautta kerätään kansalaisten mielipiteitä, se tapahtuu viranomaisten asettamilla ehdoilla ja viranomaisten määrittelemien tietojen pohjalta. Kannanottonsa esittäneet kansalaiset eivät voi tietää, vaikuttavatko heidän mielipiteensä mihinkään. Dialogisuuden periaate eli kansalaisten ja viranomaisen välinen vuoropuhelu ei toteudu tällä tavalla.

Viihteessä ja taiteessa vuorovaikutteisuus tuntuu ainakin muodollisesti toteutuvan parhaiten. Jos ajatellaan mediasisältöjä, rakentuu suuri osa sähköisten viestimien ohjelmistosta erilaiselle katsojien ja kuulijoiden tai heidän edustajiensa osallistumiselle: visailuille, keskusteluille, kilpailuille. Erilaisilla katsoja- ja kuulijapalautteen muodoilla on tärkeä sija, kuten Idols -ohjelmassa tai Eurovisi- on laulukilpailussa.

Viihdesisältöjen vuorovaikutteisuuteen liittyy kaksi ongelmallista seikkaa. Ensimmäinen koskee sitä, että vuorovaikutteisuus rajoittuu vanhoihin viihteen muotoihin kuten visailuihin ja muihin kilpailuihin, jotka tapahtuvat median ehdoilla. Yleisön edustajat ovat kohteita, ja pahimmassa tapauk-

---

19 Ks. esim. MMM:n viestintä 2004. Uusia ratkaisuja etsitään myös Valtioneuvoston kanslian keväällä 2004 käynnistämässä Valtionhallinnon viestintä 2007 -hankkeessa.

20 <http://www.otakantaa.fi/>

---

sessä ”huvi” perustuu heidän nöyryyttämiseensä. Millaisia olisivat sellaiset vuorovaikutteisuuden muodot, joissa viihde lähenisi taidetta, uusien elämysten ja kokemusten aluetta? Toinen ongelma koskee jälleen monikulttuurisuutta. Valtaosa median viihde- ja taidesisällöistä tähtää varsinkin niin sanottuun prime time -aikaan suurten yleisöjen kokoamiseen, mikä jättää useimmat vähemmistöryhmittä ulkopuolelle. Kulttuurisille vähemmistöille suunnatut ohjelmat esitetään öisin tai päivisin, jolloin harvoilla on mahdollisuus osallistua niiden yhteiseen seuraamiseen.

Itseilmaisun tarvetta on vaikea erottaa mediajärjestelmän vuorovaikutteisuuden yleisestä ideasta. Kansalaisten itseilmaisu ja oman tahdon esittäminen edellyttää, että mediajärjestelmä toimii vuorovaikutteisesti. On selvää, että kaikki kansalaiset eivät pääse esille kaikissa medioissa ja kaikilla tasoilla. Sen sijaan paikallisella tasolla, jolla kansalaisten laaja osallistuminen on mahdollista, on itseilmaisulle luotava kanavia ja foorumeita. Itse asiassa on omituista, että vaikka Suomessa elää lähes joka kolkassa maata vahva ja elinvoimainen paikallinen kulttuuritoiminta musiikkiopistoinen ja orkestereineen, teattereineen ja harrastuspiireineen, se ei näy eikä kuulu paikallisessa (sähköisessä) mediassa kuin satunnaisesti.

---

7. Media ja aktiivisen kansalaisuuden tukeminen

Miten median rooli pitäisi tänään nähdä suhteessa kansalaisyhteiskuntaan ja sen vahvistamiseen? Tämän muistion pohjalta voidaan tiivistää joitakin keskeisiä lähtökohtia:

1) Suomalaisen kansalaisyhteiskunnan dynamiikalle on 2000-luvulla ominaista sen horisontaalinen laajentuminen ja vahvistuminen, mikä näkyy aatteellisen ja harrastuspohjaisen järjestäytymisen kasvuna. Sen sijaan kansalaisyhteiskunnan vertikaalinen ulottuvuus eli sen yhteydet poliittiselle ja laajemmin kansalliselle tasolle ovat heikot, eikä ole merkkejä että ne olisivat vahvistumassa. Valtiollinen johto – johtavat poliitikot ja virkamiehet – on kansalaisyhteiskunnalle etäinen, eikä niiden välillä ole elävää vuorovaikutusta.

Muiden välittävien rakenteiden puuttuessa median rooli valtion ja kansalaisyhteiskunnan välittäjänä on korostunut. Median kannalta tilanne on kuitenkin ongelmallinen. Sen kykyä toimia välittäjänä rasittavat monet paineet, eivät vähiten markkinoiden taloudelliset tuottovaatimukset. Lisäksi media on perinteisesti toiminut valtiollisen johdon apuna kansallisen yksimielisyyden rakentamisessa. Tästä syystä kansalaisyhteiskunnassa tunnetaan epäluottamusta median välittäjän roolia kohtaan.

2) Samaan aikaan lisääntyvä epävarmuus niin kansainvälisellä kuin kansallisellakin tasolla korostaa median merkitystä tosiasiatietojen ja niiden tulkintojen tarjoajana. Kansalaiset ovat ristiriitaisessa tilanteessa: mediaa kohtaan tunnetaan samaan aikaan epäluottamusta, mutta medioista ollaan entistä riippuvaisempia.

Tilanne korostaa median strategista merkitystä kansallisella tasolla. Koska Suomen kansallisen globalisaatiostrategian on välttämättä perustuttava laajaan kansalaisyhteiskunnan tukeen, tarvitaan välineitä valtion ja kansalaisyhteiskunnan välisen vuorovaikutuksen lisäämiseksi ja luottamuksen rakentamiseksi. Medialla voi olla tässä tärkeä rooli.

Mitä sitten pitäisi tehdä? Seuraavassa esitetään joukko alustavia ehdotuksia:

1) On luotava kansallinen mediastrategia, joka perustuu ajatukselle siitä että media on strateginen voimavara. Medialla on keskeisen tärkeä funktio kansalaisyhteiskunnan ja valtion välittäjänä sekä yhteisöllisten rakenteiden luomisessa ja vahvistamisessa. Kansallisen mediastrategian perustana ovat kansalaisten viestinnälliset tarpeet, joiden kannalta mediajärjestelmän kehittämisen tehtävät arvioidaan. Mediastrategia koskee kaikkia media-alan toimijoita, niin julkisessa omistuksessa olevia kuin yksityisiä yrityksiäkin.

2) Mediastrategiassa kohdistetaan keskeinen huomio aktiivisen kansalaisuuden edellytysten ja rakenteiden kehittämiseen. Tämä edellyttää vuorovaikutteisuuden ja dialogisuuden huomiointia kaikilla median tasoilla. Erityinen huomio kiinnitetään paikallisen median toimintaedellytysten parantamiseen ja monikulttuurisuuden edistämiseen.

Koska tavoitteena on kansalaisyhteiskunnan ja erityisesti sen poliittisen ulottuvuuden vahvistaminen, on media nähtävä muita kansalaisten osallistumismuotoja täydentävänä välineenä. Siten esimerkiksi paikallisella tasolla paikallismedia – paikallislehti, paikallisradio, paikallinen televisio, paikallisverkko – tukevat muita aktiivisen kansalaisuuden muotoja, kuten yhdistystoimintaa, asukastoimintaa, kuulemis- ja keskustelutilaisuuksia.

---

3) Kuten muun muassa Sitran tukema OSKU-projekti osoitti, kansalaisten uudenlaisten paikallisten ja alueellisten osallistumismuotojen kehittäminen vaatii pitkäjänteistä työtä ja sitoutumista palvelujen kehittäjältä.²¹ Myös OSKU:n edustama tietoverkkopohjainen kansalaistoiminta kuuluu mediajärjestelmän laajan määritelmän piiriin. Kirjastolaitos muodostaa luontevasti verkoston, jota voidaan kehittää kansalaisyhteiskuntaa tukevana mediajärjestelmän osana.

4) Myös julkishallinnon viestintä on osa mediajärjestelmää. Sen kehittäminen vuorovaikutteiseksi ja kansalaislähtöiseksi on suuri haaste. Koska sillä ei ole rajoitteenaan välittömiä taloudellisia tuottovaatimuksia, se voi kehittää herkkyyttään kansalaisten viestinnällisille tarpeille niistä riippumatta.

5) Suuri haaste on löytää yhteisymmärrys mediaa koskevista eettisistä periaatteista. Käytännön ratkaisuja edellytetään muun muassa lapsille suunnatun mainonnan kohdalla, samaten väkivaltaisen ja seksistisen viihteen rajoittamisessa. Koska Suomessa sovellettava itsesääntely ei kuitenkaan ulotu maan rajojen ulkopuolisiin sisältöihin, kuten internetin ja satelliittikanavien tarjontaan, tarvitaan laajempia ratkaisuja.

Monet muistiossa esitetyistä kysymyksistä edellyttävät selventävää tutkimusta. Yksi suuri kokonaisuus koskee paikallista mediaa ja sen kehitysnäkymiä, jota koskevasta tutkimuksesta Liikenne- ja viestintäministeriö voisi olla kiinnostunut. Paikallisen median tutkimus saattaisi kiinnostaa digitaalisen televisiotoiminnan kannalta myös YLE:ä sekä kaupallisia televisioyhtiöitä ja mediataloja laajemminkin. Muistiossa käsitellyjä teemoja tarkemmin pohtimaan voitaisiin koota ryhmä joka koostuisi viestinnän tutkijoista sekä sosiologeista ja politiikan tutkijoista. Ryhmään voisivat kuulua esim. Martti Siisiäinen (JY, sosiologia, yhdistystoiminnan tutkimus), Kyösti Pekonen (HY, politiikan tutkimus, puolueet ja kansalaiset), Anu Kantola (HY, viestintä & politiikan tutkimus), Marja Vehviläinen (HY, sosiaalipsykologia & viestintä, kansalaiset ja verkkoviestintä) sekä Tuomo Mörä (HY, viestintä, journalismin tutkimus).

---

²¹ Karinen, Virtanen & Pekkala 2004; Tietoyhteiskunta maitohapoilla 2003

Kirjallisuus

- Allén, Tuovi (toim.) (2003) Askelmerkit tulevaisuuteen. Suomi 2015 –ohjelman loppuraportti. Helsinki: Sitra
- Aslama, Minna & Jaana Wallenius (2003) Suomalainen tv-tarjonta 2002. Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisuja 40/2003. Helsinki: Liikenne- ja viestintäministeriö
- Bäckman, Johan (toim.) (2001) Entäs kun tulee se yhdestoista? Suomettumisen uusi historia. Helsinki: WSOY
- Cox, Robert (1997) Democracy in hard times: economic globalization and the limits to liberal democracy. Teoksessa Anthony McGrew (toim.) *The Transformation of Democracy?* Cambridge: Polity (49–72)
- EVA 2004: Torvi, Kai (2004) Turvassa EU:ssa – kaukana kavala maailma. EVA:n Suomi, EU ja maailma - asennetutkimus. Helsinki: Taloustieto
- Failed States 2003: Failed and Collapsed States in the International System. A Report Prepared by: The African Studies Centre, Leiden, The Transnational Institute, Amsterdam, The Centre of Social Studies, Coimbra University, and The Peace Research Center — CIP-FUHEM, Madrid. December 2003 (<http://www.tni.org/reports/failedstates.pdf>) (Luettu 26.5.2004)
- Hanifi, Riitta (2003) 2000-luvun järjestötoiminta – sitoutumista vai vaihtuvia elämyksiä? Tilastokeskus (http://www.stat.fi/tk/el/kva_vapaaaika_ohjelma.hanifi.h...) (luettu 21.5.2004)
- Helander, Voitto (2001) Kolmas sektori. Helsinki: Gaudeamus
- Himananen, Pekka (2004) Välittävä, kannustava ja luova Suomi. Katsaus tietoyhteiskuntamme syviin haasteisiin. Eduskunnan kanslian julkaisu 4/2004. Helsinki: Eduskunta
- Hjerpe, Reino (toim.) (2003) Julkinen talous globalisoituvassa maailmantaloudessa. Helsinki: VATT
- Hokkanen, Liisa & Petri Kinnunen & Martti Siisiäinen (toim.) (1999) Haastava kolmas sektori. Pohdintoja tutkimuksen ja toiminnan moninaisuudesta. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto
- Ilmonen, Kaj (toim.) (2000) Sosiaalinen pääoma ja luottamus. Jyväskylä: SoPhi
- Jokinen, Kimmo & Kimmo Saaristo (2002) Suomalainen yhteiskunta. Helsinki: WSOY
- Kantola, Anu (2002) Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä. Helsinki: Loki-kirjat
- Karinen, Risto & Petri Virtanen & Henrik Pekkala (2004) Oskun oppivuodet. Oppivat seutukunnat -hankkeen arvioinnin loppuraportti. Helsinki: Sitra (http://www.oskut.net/tutkimus/arviointi_ne.pdf) (Luettu 25.5.2004)
- Karpela, Tanja (2004) Mediakasvatus ja väkivaltaviihteen rajoittaminen esillä kulttuuriministerien tapaamisessa. Lehdistötiedote. (http://www.minedu.fi/opm/uutiset/archive/2003/11/18_5.html) (Luettu 25.5.2004)
- Kangas, Olli (toim.) (2003) Laman varjo ja nousun huuma. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 72. Helsinki: Kela
- Kivikuru, Ullamaija (toim.) (1996) Kansa euromyllyssä. Helsinki: Yliopistopaino
- Kivikuru, Ullamaija & Tarja Savolainen (eds.) (2001) *The Politics of Public Issues*. Viestinnän laitos, julkaisuja 5. Helsinki: Helsingin yliopisto
- LSE (2004) London School of Economics, Centre for Civil Society (<http://www.lse.ac.uk/collections/CCS/introduction.htm>) (Luettu 25.5.2004)
- Mallaby, Sebastian (2002) *The Reluctant Imperialist: Terrorism, Failed States, and the Case for American Empire*. Foreign Affairs, March/April 2002 (<http://www.foreignaffairs.org/20020301facomment7967/sebastian-mallaby/the-reluctant-imperialist-terrorism-failed-states-and-the-case-for-american-empire.html>) (Luettu 26.5.2004)
- MMM:n viestintä 2004. Tutkimus maa- ja metsätalousministeriön viestinnän strategiasta, sidosryhmistä, verkoviestinnästä ja yhteisökuvasta. Viestinnän tutkimuskeskus CRC, raportteja 1/2004. Helsinki: Helsingin

-
- yliopisto
- Nieminen, Hannu & Mervi Pantti (2004) Media markkinoilla. Johdatus joukkoviestintään ja sen tutkimukseen. Helsinki: Loki-Kirja
- Pulkkinen, Tuija (1996) Snellmanin perintö suomalaisessa sananvapaudessa. – Teoksessa: Kaarle Nordenstreng (toim.) Sananvapaus. Helsinki: WSOY (194—208)
- Siisiäinen, Martti (2000) Järjestöllinen pääoma Suomessa. Teoksessa Kaj Ilmonen (toim.) Sosiaalinen pääoma ja luottamus. Jyväskylä: SoPhi (144—169)
- Siisiäinen, Martti (2003) Vuoden 1997 yhdistykset. Teoksessa Sakari Hänninen & Anita Kangas & Martti Siisiäinen (toim.) Mitä yhdistykset välittävät? Tutkimuskohteena kolmas sektori. Jyväskylä: Atena (11—37)
- Stenius, Henrik (1987) Frivilligt, jämtligt, samfällt. Föreningsväsendets utvecklong i Finland fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprincipens genombrott. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet
- Thürer, Daniel (1999) The "Failed State" and International Law. International Committee of Red Cross, December 31, 1999. (<http://www.globalpolicy.org/nations/sovereign/failed/2003/0725law.htm>) (Luettu 26.5.2004)
- Tietoyhteiskunta maitohapoilla 2003: Tietoyhteiskunta maitohapoilla — unohtuiko kehittämisessä asiakas ja kansalainen? Oppivat seutukunnat -projektin seminaarin 4.12.2003 aineistot. (<http://www.oskut.net/ suomi.html>) (Luettu 25.5.2004)
- Tilastokeskus 2004: Internetin käyttötarkoitukset (http://www.stat.fi/tk/el/kva_ taulut_ joukkoviestinta.html) (Luettu 24.5.2004)
- Tuomi, Ilkka (2002) Development of Information Society in Finland. PowerPoint-esitys (*)
- Tuomi, Ilkka (2004) Tietoyhteiskunnassa etiikka on ymmärrettävä laajemmin. Vieraskynä, Helsingin Sanomat 14.5.2004
- Valtionhallinnon viestintä 2007: Valtionhallinnon viestinnän seurantahanke käyntiin. Valtioneuvoston tiedotusyksikkö, tiedote 157/2004. (<http://www.vnk.fi/vn/liston/vnk.lsp?r=84552&k=fi&rapo=15702>) (Luettu 26.5.2004)
- Wilenius, Markku (2004) Luovaan talouteen. Kulttuuriosaaminen tulevaisuuden voimavarana. Helsinki: Edita

---

Liite

Oheinen matriisi havainnollistaa, miten mediajärjestelmän kykyä toteuttaa kansalaisten viestinnällisiä tarpeita voidaan arvioida. Tarkemmassa analyysissä matriisia voidaan täsmentää ryhmäkohtaisella tarkastelulla (kieelliset ja kulttuuriset vähemmistöt, alueellinen tarkastelu, sosioekonominen jaottelu).

	Tiedolliset tarpeet	Mielipiteen muodostuksen tarpeet	Viihteen ja taiteen tarpeet	Itseilmaisun tarpeet
Mediasisällöt				
Kanavat				
Vuorovaikutteisuus				